

Culemborg, 11 juni 2017

Tekst: Exodus 16: 1-16

Thema: Het Stockholmsyndroom

Voorganger: ds. Henri Veldhuis

Gemeente van onze Heer, Jezus Christus,

Vorige week heb ik in de Pinksterpreek verteld, dat Pinksteren het feest van de vrijheid is. "Waar de Geest is, daar is vrijheid", zo hoorden we Paulus zeggen. Vanmorgen gaat het over het *brood* van de vrijheid, het manna, brood uit de hemel waarmee het volk van God wordt gevoed in de woestijn. Het brood dat we ook delen bij het Avondmaal.

Het is brood van de vrijheid, want Israël krijgt het in de woestijn, nadat het bevrijd is uit het diensthuis van Egypte, de gevangenis van onderdrukking, slavernij en honger. Heerlijk, zo zou je denken, om na zo'n zware periode van slavernij eindelijk *vrij* te zijn. Maar vaak valt dat tegen, want na de bevrijding kom je in de woestijn. De woestijn, dat is de plaats waar je eerst moet *leren* om te gaan met die vrijheid, en dat is een moeilijk leerproces.

Je hebt eindelijk besloten te breken met je verslaving, of met je relatie waarin je diep ongelukkig was, of te stoppen met een baan die veel teveel van je vroeg. Eindelijk krijg je de kans opnieuw te beginnen, een nieuw leven in meer vrijheid.

Maar dan ontdek je dat het helemaal niet gemakkelijk is, om in vrijheid te leven. Je komt in een woestijn van ontwenning, anders omgaan met mensen, met je tijd, leren omgaan met angsten die er zijn in de wereld van de vrijheid.

Dat kan zo moeilijk en beangstigend zijn, dat je soms terugverlangt naar het oude leven van onvrijheid, want toen wist je wat je verwachten kon. Toen wèrd je geleefd, en dat was ook wel gemakkelijk. Je idealiseert misschien wel dat oude leven, die slechte relatie die wel meeviel, de verdooving van dat werk, of die verslaving waardoor je zelf niet hoefde na te denken.

We zien dat ook bij het volk in de woestijn, als ze honger krijgen en niet meer vertrouwen op God en Mozes. Ze klagen, ze komen in opstand. Ze roepen zelfs de ergste dingen, zoals: "Waren we maar in Egypte gebleven, want daar waren de vleespotten gevuld en was er brood genoeg. Mozes, je hebt ons bevrijd om ons in de woestijn te laten sterven."

Om dat als hulpverlener te moeten horen, na alles wat je gedaan hebt: "Jij Mozes, hebt ons geholpen en zogenaamd bevrijd om ons het leven nog moeilijker te maken en zelf s te laten sterven. Onder de Farao hadden we het beter dan bij jou en jouw God." Hoe kunnen we dat psychologisch begrijpen, dat mensen, - ook door God bevrijde mensen -, zó kunnen terugverlangen naar hun oude leven onder de dictatuur van de Farao?

In de Israëlieten herkennen we misschien wat we sinds enige tijd het 'Stockholmsyndroom' noemen. In 1973 werd een overval gepleegd op een bank in Stockholm. Vier werknemers van de bank werden vastgebonden aan explosieven en een paar dagen gegijzeld. Nadat ze bevrijd waren, bleek tot ieders verbijstering dat de gegijzelde bankbeambten het opnamen voor de

twee overvallers. Ze wilden niet getuigen tegen de daders en zamelden zelfs geld in voor hun verdediging.

Het bleek dus, dat er in korte tijd een sterke emotionele band was gegroeid tussen de slachtoffers en de daders, een traumaband. *Twee* psychische factoren kunnen zo'n band laten ontstaan.

Ten eerste de angst, alles overheersende angst. Want je bent totaal overgeleverd aan de overvallers, of aan de Farao, die elke seconde beslissen over jouw leven of dood. En op de basis van die grote angst, krijg je dan soms kleine brokjes van 'genade', een klein beetje eten, even naar het toilet, een paar vriendelijke woorden, waardoor de angst heel even wordt verlicht. Die korte momenten van genade en verlichting zijn zo belangrijk, dat je diep dankbaar wordt voor de gevers van die genade, ook al zijn het misdadigers, ook al is het de Farao. Je raakt verslaafd aan de Farao, want soms geeft hij jou een shot van genade, - die maar heel kort verlichting brengt.

En als je dan eindelijk bevrijd bent van die overvallers, bevrijd uit slavernij van de Farao? Dan blijken je hersenen en zenuwstelsel zo te zijn omgevormd door die angst en kleine brokjes van genade, dat je nog steeds niet anders kunt denken en voelen. Misschien ga je de Farao zelfs idealiseren en verdedigen, want hij gaf je tenminste eten, zo nu en dan.

Als je het Stockholmsyndroom eenmaal begrijpt, kun je het overal ontdekken. Neem vrouwen die mishandeld werden door hun man en eindelijk de moed vonden te vluchten naar een *Blijf van m'n lijf huis*. Vaak willen ze geen aangifte te doen, want ja, zó erg was het nou ook weer niet. Hoe moet je verder zonder man en huis? Je man heeft een slechte jeugd gehad, waardoor hij nu eenmaal soms door het lint gaat. Maar soms is hij ook heel lief en aardig.

Of je bent gescheiden na een slecht huwelijk waarin je veel angst en onvrijheid voelde. Het kan heel lang duren, voordat jij je ook ècht vrij gaat voelen na die scheiding, want je bent zó ingesteld op die onvrijheid. Misschien dat je de goede momenten van toen gaat idealiseren, want het valt niet mee om nu alleen te leven.

Misschien was je psychisch gevangen in een sekte of een familie. Je hebt nog jaren nodig om echt vrij te worden. En vaak zie je dat mensen weer terugkeren naar het veilige maar onvrije verband van vroeger.

Misschien had je een moeilijke jeugd met veel angst en weinig liefde, waar je nog steeds last van hebt. Misschien denk je pas ècht vrij te zijn als vader of moeder niet meer leeft. Totdat je merkt dat ze ook na hun dood nog steeds macht hebben over je leven. En misschien blijf je nog steeds zeggen, dat je toch wel dankbaar blijft voor wat ze voor je gedaan hebben.

Nog een keer: Wat is de kern van dat psychische mechanisme? In de eerste plaats de macht van de angst, - misschien wel onbewust - angst voor mensen die jouw leven beheersen, een binding van angst. Een binding die nog sterker wordt door schaarse momenten van genade, een beetje vrijheid, een klein cadeautje, een paar vriendelijke woorden, maar allemaal tegen de achtergrond van de angst. En je wéét: het kan zó weer anders zijn. Dus moet je ongelofelijk je best doen om die paar kruimels van genade te verdienen.

Op allerlei manieren kan dat Stockholmsyndroom ons leven bepalen, het kan zelfs de kern worden van ons geloof, ook van ons christelijk geloof, dat in dat geval neit meer christelijk is maar heidens.

Hoeveel godsdienst is er niet waarin wij God beleven als zo'n dreigende Farao, die alle macht heeft over ons leven, die elke seconde beslist over je leven en dood, iemand voor wie wij heel bang moeten zijn? En moeten we niet intens dankbaar zijn, als die almachtige God, - die wij ten diepste vrezen -, als die ons *kleine* blijken geeft van genade en vergeving: een beetje voedsel, een beetje liefde, een beetje vrijheid, toch weer een dag van leven?

Dat woord 'genade' horen we dan dus tegen de achtergrond van angst en dreiging. Het is zure, zuinige genade, als een concessie aan mensen die altijd al slecht waren en ook altijd zullen blijven. Mensen die buigen in het stof voor kruimeltjes van zogenaamde liefde.

Dat is het Stockholmsyndroom in zoveel geloof en godsdienst, de kern van heidendom die ook het christelijk geloof kan vergiftigen. Zulk traumatiserend geloof begint altijd met een groot 'Nee' waarvoor we bang moeten zijn, een groot 'Nee' dat soms even 'ja' kan zijn, - een kort moment van een genade tegen de achtergrond van blijvende angst.

En als we zo geloven, zullen we ook zó leven met elkaar, als ouder en kind, als partners, als burgers met elkaar, als leiders, werknemers en burgers. Angst voert de boventoon, misschien heel subtiel, maar toch. Genade en goedheid zijn een concessie.

En telkens weer moet jij je uiterste best doen om een beetje genade te verdienen. En telkens buig je diep dankbaar voor de Farao, de baas, je man, je vader, je moeder; of voor God, omdat je weer een beetje liefde hebt gekregen, zogenaamde liefde.

Dat trauma wordt dieper, de band met je onderdrukker steeds sterker. En later, - als je ooit misschien weggebroken bent uit je geloof, je werk, je familie of die sekte -, later heb je nog veel tijd nodig om er vrij van te worden, - een lange weg door de woestijn om daar te ontdekken wat echte liefde is en echte vrijheid. Een lang proces waarin je hersenen en zenuwstelsel moeten wennen aan heel anders leven, waarin je mag vertrouwen op God en goede mensen.

Wat is èchte liefde, zoals God die ons wil laat zien door het manna in de woestijn en het brood van het Avondmaal? Dat is liefde die niet begint met het 'Nee' van de angst, maar met het 'Ja' van onvoorwaardelijke liefde die ons alles gunt.

"Je hoeft niet bang te zijn", zo zegt de God van Israël, "want ik heb je altijd al lief, ook in de woestijn; juist daar. Je bent in de woestijn, omdat je moet wennen aan echte liefde, die je zomaar mag vertrouwen."

"Ik ben niet een Farao, die je zó weinig brood geeft, dat je maar nèt overleeft. Ik ben juist een God die elke dag overvloedig brood uit de hemel laat regenen, meer dan je nodig hebt, - zóveel dat jij in de woestijn moet leren om je te beheersen, om je angst te beheersen. Wees maar niet bang, want morgen of overmorgen zal dat brood van de liefde er ook weer zijn, mijn brood uit de hemel."

Het Stockholmsyndroom, van angst voor God, voor leven en voor elkaar, kan zo traumatisch verankerd zijn in ons hart, dat we elke dag de èchte liefde moeten oefenen, elke dagen leren

leven van *dagelijks* brood, van liefde die we kunnen vertrouwen en niet hoeven te verdienen of te veroveren.

Zegt God dan nooit 'nee'? Vind Hij alles maar goed? Verkondig ik hier goedkope liefde van God als een goedgezak? Natuurlijk niet. Want niets is zo kritisch als de liefde van die God: kritisch op alle denken en doen dat de liefde wil beschadigen. De Eeuwige spreekt een streng en krachtig 'nee' tegen alle grote en kleine Farao's die willen regeren door de angst, die het woord 'genade' bederven als een woord van angst en concessie.

Niets is zo streng als Gods zuivere en onvoorwaardelijke liefde. Vanuit die liefde spreekt Hij een krachtig 'nee' tegen alle kwaad dat wij begaan. Het is Gods 'nee' tegen het Stockholmsyndroom. Gods 'nee' en verontwaardiging tegen misbruik van kinderen, tegen onderdrukking van vrouwen, tegen slavernij, tegen alle vormen van angst waarmee wij elkaar proberen te beheersen. Een 'nee', van God dat wordt aangevuurd door zijn grote Ja.

Bekende christelijke woorden zoals 'genade' en 'vergeving' worden dus totaal verkeerd beleefd, als ze gezien worden tegen de achtergrond van de angst voor God en en elkaar. Dan worden genade en vergeving een kruimeltjes concessie van een altijd dreigende God. Dan moeten we liefde nog steeds weer verdienen, en blijven we in het Stockholmsyndroom gevangen. God geeft ons de sleutel van de gevangenis, maar wij blijven er dan in zitten. Ook als christen blijven we dan angstige beelden projecteren op God, alsof Hij een Farao zou zijn. Wij zelf zijn gevangen in angst en houden God gevangen in onze beelden van angst.

Om daar uit te breken, ons door alle angstbeelden heen te raken in ons hart, daarom is de eeuwige God verschenen als een kwetsbaar mens, in Jezus van Nazareth die ons zó graag wil laten zien en voelen dat we zijn God echt kunnen vertrouwen, als een Vader die niet wil regeren door angst, maar door liefde, liefde die ook streng kan zijn tegen alles wat de liefde bederft.

Daaruit leren leven is een proces, een weg door de woestijn. Een worsteling tussen de godsbeelden die je ook ziet in de bijbel, zelfs in het verhaal over het manna, - lees thuis maar eens na.

In de bijbel zien we onze eigen psychische en geestelijk worsteling met de vraag of we God en elkaar wel ècht kunnen vertrouwen. Aan die strijd wil Jezus een einde maken, opdat we telkens weer de vrijheid zullen leren en vieren rond de tafel van het manna.

Amen

*Gebed van de zondag*

Schepper en Vader van ons leven,

Het is Pinksteren geweest,  
het feest van uw Geest en vrijheid,  
en nu proberen we daar weer uit te leven.  
Maar dat valt niet mee,  
want we voelen ons vaak bekneld en onvrij  
door van alles wat ons overkomt  
of door de levensstijl  
waarvoor we zelf hebben gekozen.  
Dan zakken we weer weg  
in verstrooiing, gemakzucht en zorgen.

Geest van God,  
maak ons telkens weer onrustig  
zózeer dat we nieuwe wegen zoeken  
waarop we niet bang zijn voor U,  
niet bang voor andere mensen  
en niet bang voor verantwoordelijkheid.  
Nieuwe wegen waarop we ons vrij voelen  
ons hart in liefde open te stellen.

Amen